

Розділ V

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

М. Г. Палієнко

доктор історичних наук, професор,
кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

О. О. Реєнт

кандидат юридичних наук, доцент,
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди”
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНА ЗБРОЄЗНАВЧА КОНФЕРЕНЦІЯ З ПРОБЛЕМ ВИВЧЕННЯ ДАВНЬОЇ ЗБРОЇ У СВІТІ

М. Н. Paliienko

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Department of Archival Studies and Special Fields of Historical Science,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine)

O. O. Reient

Candidate of Law Sciences (Ph.D. in Law),
Associate professor, State Institution of Higher Learning
“Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University of Pereyaslav-Khmelnytsky”
(Kyiv, Ukraine)

INTERNATIONAL CONFERENCE OF RESEARCHERS ON THE PROBLEMS OF THE STUDY OF ANCIENT WEAPONS IN THE WORLD

У травні 2016 р. до України вже вдруге завітали гості з різних куточків світу на міжнародну зброєзнавчу конференцію — унікальний за значенням форум фахівців, які вивчають історію виготовлення та побутування в давнину різної зброї. Те, що представницьке зібрання відбулося у Києві, пере-

конливо доводить, що українські дослідники досягли значних успіхів у цій царині та здобули визнання закордонних колег.

Конференція відбулася під егідою Інституту історії України Національної академії наук України, Національного музею історії України, Національного військово-історичного музею України та за сприяння спонсорів. Саме завдяки матеріальній та технічній підтримці приватного музею “Feldman Family Museum” (Харків), компанії “Lezo group” (Київ), міжнародної дослідницької групи “Razmafzar”, журналу “Антиквар” (Київ) до столиці нашої держави змогли прибути знані іноземні науковці.

Згідно з програмою форум тривав три дні (16–18 травня), два з яких відведено для виступів та дискусій учасників. Третій день, вже традиційно, був присвячений науково-практичним семінарам, де дослідники військової антропології представили реконструкції бойових технік, здійснені на основі ретельного аналізу речових, писемних та зображальних джерел. Захід відбувся у спорткомплексі Київської міської федерації Аїкідо Аїкікай. Перші чотири години д-р Манучегр Моштаг Хорасані (Франкфурт-на-Майні, Німеччина) керував семінаром “Традиційні бойові мистецтва Ірану”. Далі проф. Андре Лупо-Синклер (Мілан, Італія) провів семінар “Фехтування рапірою й дагою та ранній кулачний бій: подібність технік”. До них долучилося й чимало членів київських клубів історичної реконструкції.

За підсумками конференції було видано збірник наукових праць (Історія давньої зброї. Дослідження 2016 / Упорядник Д. Тоїчкін; Інститут історії України НАН України. — К.: Ін-т історії України НАНУ, 2017. — 476 с.), до якого увійшли доповіді та повідомлення її учасників. Усі матеріали поділено на дві частини. До першої увійшли публікації (переважно англомовні), присвячені вивченню давньої зброї на різних континентах, другу склали розвідки з історії зброї на українських землях.

Першу частину збірника відкрили дві статті історика зброї, президента Федерації традиційних бойових мистецтв Європи (TEMAF) Дениса Черевичніка (Рига, Латвія) про походження ятагану та призначення складного хазарського серпа. Власні припущення і гіпотези автор підтвердив багаторічним особистим досвідом вивчення цих речей, результатами розкопок й значною джерельною базою.

Знаний фахівець у галузі археометалогії д-р Енн Феєрбах (Гемпстед, штат Нью-Йорк, США) свою доповідь присвятила середньовічним європейським мечам із дамасковими та булатними клинками “Ulfberht”. Цю тематику продовжив викладач Національного інституту східних мов і цивілізацій (INALCO) проф. Ярослав Лебединський (Париж, Франція). Проаналізувавши унікальні археологічні знахідки — зброю, котру можна визначити як мечі аланів, він не лише розширив ареал побутування так званих “зубчастих клинків”, а й запропонував гіпотезу їх культового значення.

Читацьку аудиторію безумовно зацікавлять напрацювання дослідника історії мистецтва стрільби з лука Беде Двейра (Сідней, Австралія) та фахівця у галузі історії зброї Давньої Персії та перських бойових мистецтв д-ра Манучегра Моштага Хорасані (Франкфурт-на-Майні, Німеччина). Стаття Беде Двейра “Лучники і коні” — це історичний огляд військової справи в євразійських степах із акцентом на еволюції кінної стрільби з лука. Автор розглянув спорядження для їзди верхи та стрільби з лука, розвиток якого був обумовлений, передусім, конкуренцією між кочівниками. Тільки через збіг обставин цей збройовий комплекс став у нагоді для підкорення сусідніх осілих народів. На відміну від Західної Європи, де різні виклики призвели до розвитку конструкції сідла, на євразійських просторах основною причиною пошуків стала потреба ефективнішого використання коня. Ці модернізації стали платформою для удосконалення кінної лучної стрільби. Одним із результатів зростаючої ефективності використання коней стало розширення меж контрольованої експансії кочівницьких держав.

Манучегр Моштаг Хорасані представив дві розвідки, одна з яких про техніку стрільби з лука за давньоперськими писемними і зображальними джерелами. Іншу ж (“Аналіз перського шамшира”) присвячено давній традиції виробництва клинкової зброї. Надзвичайно високий рівень майстерності іранських ремісників, насамперед фахівців з виготовлення клинків, упродовж століть забезпечував виготовлення найдосконаліших зразків цього виду зброї у світі. Мечі, зокрема шамшири, стали легендою не тільки у сусідніх країнах, їхня краса та ефективність були добре знані у Східній та Західній Європі. На Середньому Сході перський шамшир фактично став стандартом найвищої якості, який намагалися наслідувати інші регіональні зброярі. Сьогодні така зброя високо цінується серед колекціонерів і зберігачів музеїв за безпрецедентну якість сталі та красу. Мета статті – подати огляд конструкції шамшири, його складових частин, проаналізувати походження терміну та етимологію слова.

Еволюцію фехтування та бійцівської системи в Італії у зв’язку з розвитком зброї та соціальним контекстом висвітлив незалежний дослідник фехтувальних трактатів, засновник і технічний директор Італійської федерації історичного фехтування (FISAS) проф. Андре Лупо-Синклер (Мілан, Італія).

Свій доробок стосовно особливостей срібного оформлення західно-грузинських палахів представили Іраклій Бакрадзе (старший реставратор Національного музею Грузії, Тбілісі) та Вахтанг Кізірія (штатний консультант зброярського фонду Музею мистецтва Метрополітен, Нью-Йорк, США). Вони припускають, що у Західній Грузії працював майстер чи майстерня, котрі спеціалізувалися на виготовленні ритуального та побутового срібного посуду, що, своєю чергою, вплинуло й на стиль оформлення західногрузинських палахів.

Досить оригінальними є дослідження наук. співроб. Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України, канд. хім. наук Володимира Прокопенка (Київ) та начальника відділу археології й наукових досліджень НППЦ “Цера”, канд. іст. наук Володимира Гусиніна (Пенза, РФ). Вони присвячені обіймицям шабельних піхов на теренах Східної Європи та Північного Кавказу в XIII–XIV ст. (з “плечиками”) та XV–XVIII ст. (з “крильцями”).

Стаття “Ще раз до питання про особливості озброєння білоруських земель Великого князівства Литовського наприкінці XIV–XV ст.” стала однією з останніх публікацій відомого зброєзнавця, завідувача кафедри економічної історії Білоруського державного економічного університету, д-ра іст. наук Юрія Бохана (Мінськ, Білорусь), який часто приїздив до українських колег та знав про їхні здобутки і проблеми.

У другій частині збірника (“Ukrainian”) міститься низка студій, присвячених музейному вектору українського зброєзнавства. Так, співробітники Полтавського краєзнавчого музею ім. В. Кричевського Роман Прохватолю й Тамара Кондратенко окреслили історію створення та перспективи розвитку колекційної збірки зброї у цьому закладі. Про окремі види зброї, котрі нині зберігаються у Львівському історичному музеї, йдеться у статтях професора кафедри історії України та етнокомунікації Національного університету “Львівська політехніка”, д-ра іст. наук Святослава Терського (мечі з міста Белза) та аспірантки того ж вишу Мар’яни Верхотурової (чавунні мотики XVII ст.). У декількох публікаціях представлено колекцію Національного музею історії України. Зокрема провідний науковий співробітник, канд. іст. наук Олена Попельницька досліджувала історію появи у фондах музею двох комплектів захисного військового спорядження, що вже давно чекали на свій аналіз і атрибуцію – півобладунку Франциска Медичі другої половини XVI ст. та італійських кавалерійських обладунків початку XVII ст. Старший науковий співробітник того ж музею Олена Шевченко схарактеризувала призову шаблю.

Жваву дискусію на конференції викликало обговорення доповіді, присвяченої такому різновиду клинкової зброї, як корд. Подібна проблематика доволі рідкісна в українській історіографії. Магістр історії Святослав Сичевський у співавторстві з Юлією Безкоровайною (Київ) та згаданим вище Володимиром Прокопенком докладно розглянули три корди з нових надходжень Національного музею історії України.

Зацікавлять фахівців і відомості з дослідження заступника генерального директора Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, д-ра іст. наук Сергія Пивоварова, асистента кафедри етнології, античної і середньовічної історії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, канд. іст. наук Миколи Ількова та аспіранта тієї ж кафедри Віталія Калініченка, котрі представили нові знахідки предметів середньовічного озброєння з Рухотинського городища (уроч. Корнешти, Україна).

Асистент кафедри історії слов'ян Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. іст. наук Артем Папакін звернув увагу на проблему походження шоломів типу II (за класифікацією А. Кірпічнікова) у зв'язку зі скандинавською торгівлею та воєнними походами у Східній Європі X–XI ст.

Питанням зображення холодної зброї на європейських монетах XIV — середини XVII ст. із скарбів Поділля й на князівських портретах з Вишневецького замку присвячено відповідні розвідки доцента кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, канд. іст. наук Олексія Бакальця та заступниці головного зберігача фондів Національного музею історії України, канд. іст. наук Олени Походящої.

Вдало атрибутував дві трофейні гармати Стародубського полку, зображені в альбомі Ф. Телотта початку XVIII ст., старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, канд. іст. наук Олег Мальченко (Київ). Автор схарактеризував морфології стволів та здійснив реконструкцію їхніх фізичних параметрів. Значну увагу приділено епіграфіці й геральдичним елементам, котрі вказують на власників гармат — стародубських полковників П. Рославця й М. Миклашевського. Також було встановлено особу ливарника, котрий виготовив гармату. Окремо проаналізовано символічне наповнення гарматного декору. Оглядом технічного потенціалу артилерії Лівобережної Гетьманщини XVII — середини XVIII ст. “гарматну тему” продовжив доцент кафедри давньої та нової історії України Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, канд. іст. наук Олексій Сокирко.

Увагу дослідників завжди привертала зброярські вироби, що мали свою історію чи знаменитих власників. Наприклад, для наукового співробітника Інституту історії України НАН України, канд. іст. наук Дениса Тоїчкіна об'єктом вивчення стала шабля гетьмана Івана Мазепи, що нині зберігається у Державному Ермітажі (Санкт-Петербург, РФ). У першій частині статті “Provenance” автор розглянув публікації та історичні документи, де раритет згадується не тільки як історичне джерело, а й українська культурна цінність. У другому розділі — “Attribution. Definition and Characteristics” — дослідник атрибує шаблю як гусарську карабелю, виявляє її морфологічні особливості, аналізує матеріал та застосовані ремісничі техніки. Оригінальним внеском в дослідження шаблі є не тільки надзвичайно детальні її виміри, але й з'ясування розподілу ваги клинка й мікротвердості клинкової сталі на різних ділянках. З метою точного датування шаблі Д. Тоїчкін дослідив орнаментику клинка, його металевої фурнітури, епіграфіку. На основі цього він зробив висновок, що шабля не є автентичним виробом періоду правління видатного українського гетьмана.

Беззаперечно корисною для всіх зацікавлених осіб буде стаття Дениса Тоїчкіна та професорів Київського національного торговельно-економічного університету Володимира Індутного й Ніни Мережко “Товарознавча характеристика антикварної холодної зброї на ринку України”. Автори створили комплексну шкалу для оцінки якості антикварної зброї та відповідну класифікаційну модель. Вони вважають, що тенденція розподілу вартісних показників, яка є основним джерелом інформації про перманентний стан ринку, дозволяє застосувати змістовно обгрунтовану схему фрагментації усього інтервалу вартісних показників експонованих лотів на три інтервали, які описуються різними функціями, а також виділяючи окремі товарні групи антикварної холодної зброї за ознаками її якості. Результати дослідження доводять практичну доцільність використання спеціалізованих товарознавчих класифікацій товарів, що будуються на основі обмежених переліків критеріїв якості.

Загалом у збірнику вміщено 30 публікацій, які вповні формують уявлення про напрями новітніх досліджень унікальної старовинної зброї. Представлені статті засвідчують суттєве розширення тематичного діапазону зброєзнавчих студій. Науковці звернули увагу на “одяг” клинків – піхви та їхні особливості в різні історичні періоди, прикраси, написи, тобто на все те, що супроводжувало зброю в її функціональному призначенні. Відтак, серед дослідників зброї з’явилися краєзнавці, археологи, навіть металурги й хіміки. І це не просто не байдужі до старовини люди, це – вдумливі, наполегливі шукачі нового в залишеному нам у спадок минулому. Зауважимо, що матеріали конференції, зокрема відеозаписи виступів, можна віднайти на веб-сайті www.zbroeznav.com.

Насамкінець хотілося б звернутися до краєзнавців. У кожній вашій місцевості лежать “до запитання” чи перебувають у приватній власності ще досі не атрибутовані раритетні речі зброярства. Часто їх передають до музеїв “без історії”, зрідка дарують чи продають. Не цурайтеся зазирнути до музейних сховищ, зберігачів і якась стара шабля потішить нащадків вашими знахідками. А успіх приходить тільки тоді, коли бажання і вміння стають вимогою до дії на користь усім!